

El vici de ‘sobrelaus’ i un lloc d’Ausiàs March (LXXII, 1-8)

[On the rhetorical excess of *sobrelaus*
and the meaning of Ausiàs March, LXXII, 1-8]

JOSEP PUJOL

Universitat Autònoma de Barcelona

josep.pujol@uab.cat

<http://orcid.org/0000-0002-4864-3211>

RESUM: Aquest article proposa una lectura dels vv. 1-8 del poema LXXII d’Ausiàs March, un elogi del rei Alfons el Magnànim, a la llum de la preceptiva i la pràctica poètiques. Els dos primers apartats descriuen el vici retòric anomenat *sobrelaus*, o lloança excessiva, tal com el defineixen les *Leis d’amors* tolosanes i altres tractats preceptius catalans, i exemplifiquen els usos del verb *sobrelauzar* en la lírica trobadoresca. Després s’analitza l’ús de *sobrelaus* com a estratègia retòrica en la poesia catalana dels segles XIV i XV. Finalment s’interpreta el passatge de March a partir de la distinció entre el rei i la divinitat, que permet al poeta excusar-se d’incórrer en *sobrelaus* i construir un elogi hiperbòlic de les virtuts polítiques del rei.

PARAULES CLAU: preceptiva poètica, retòrica medieval, poesia catalana medieval, poesia trobadoresca, *Las leis d’amors*, Ausiàs March

ABSTRACT: This article proposes an interpretation of vv. 1-8 of Ausiàs March’s eulogy of king Alfonso the Magnanimous (poem LXXII) within the context of literary theory and practice. Sections one and two provide a description of the rhetorical excess of *sobrelaus* (or ‘hyperbolic praise’) according to the Toulousan *Leis d’amors*, and an overview of the uses of the verb *sobrelauzar* in troubadour poetry. Section three analyzes the use of *sobrelaus* as a rhetorical strategy in late-medieval Catalan poetry. The final section shows that March’s theological wariness, as well as his claim not to be falling into the excess of *sobrelaus*, act as a preparation for an overtly extolling praise of king’s political virtues.

KEYWORDS: Literary theory, Medieval rhetoric, Medieval Catalan poetry, Troubadour poetry, *Las leis d’amors*, Ausiàs March

Recepció: 05/09/2017. Acceptació: 27/09/2017. Publicació: 15/12/2017

La poesia LXXII d'Ausiàs March, «Paor no-m sent que sobreslaus me vença», ha estat objecte d'una curiosa història interpretativa que n'ha fet tan aviat un elogi de Jesucrist com una lloança del rei Alfons el Magnànim, amb canvis d'opinió en un mateix autor. Per exemple, Amadeu Pagès, seguint Manuel Milà i Fontanals, el cregué primer un panegíric del rei (1907: 210), però canvià de parer i acabà afirmant que l'objecte de la lloança és Jesucrist (Pagès 1912: 200 i 282; 1912-1914: I, 417; 1925: 85), mentre que en els anys cinquanta Pere Bohigas seguí el procés invers, de Jesucrist al rei Alfons, gràcies a la inducció de Jordi Rubió i Balaguer (Bohigas 1952-59: III, 97, i V, 232-233; vegeu ara Bohigas 2000: 234). Després, almenys des de la *Història de la literatura catalana* de Martí de Riquer (1964: II, 487) tots els editors i comentaristes han acceptat que la poesia està adreçada al rei Alfons, i això n'ha facilitat la comprensió; només Valentí Fàbrega (1995) ha insistit en una lectura cristològica i apocalíptica. Un article recent de Lluís Cabré ho ha acabat de posar tot al seu lloc: March hi lloa evidentment el rei, amb tota probabilitat després de la cerimònia triomfal de 1443 a Nàpols, i ho fa posant en joc sobretot referents imperials romans —Juli Cèsar i Cèsar August— acordats a la propaganda política d'Alfons elaborada per l'oratòria i la historiografia humanístiques. Cabré ha sistematitzat també les estratègies i els *topoi* retòrics amb què March construeix el text (2016: 184-189). Hi ha, però, un passatge de la poesia que ha estat poc entès o esquivat, i això ha dificultat també l'apreciació exacta de les estratègies retòriques de March. Aquest article vol precisar el sentit de la primera cobla en el context retòric que li pertany: la definició del vici de *sobrelaus* a *Las leis d'amors* i en tractats gramaticals posteriors, i la invocació d'aquest vici com a excusació retòrica en la poesia catalana del segle xv.

1. 'Sobrelaus': 'Las leis d'amors' i la seva empremta

* Aquest treball s'inscriu en el projecte de recerca FFI 2014-53050-CS-4-P.

La quarta part de la primera redacció de *Las leis d'amors* (*LdA1*) està dedicada a les figures, els trops i els vicis retòrics.¹ És una summa de retòrica amb voluntat enciclopèdica que pretén unificar i conciliar material derivat de fonts diverses, sobretot la *Rhetorica ad Herennium*, Donat, Isidor, el *Graecismus* d'Evrard de Béthune i altres fonts més circumstancials (Marshall 1969). Aquesta voluntat enciclopèdica i de cohesió es fa manifesta en una complexa figuració al·legòrica de reis, reines, matrimonis i descendència amb què Molinier ordena el material, descrita exemplarment per Jeanroy (1941) i Marshall (1969). En essència, l'autor narra com els tres reis Barbarisme, Solecisme i Allebolus, en guerra amb les reines Dictio, Oratio i Sentensa, es casen, gràcies a la mediació de Retòrica, amb una germana de cada reina: Methaplasmus, Scema i Tropus. Així, el que inicialment són vicis poden engendrar les figures i els trops de la retòrica. Després de dibuixar les bases teòriques gràcies a aquesta al·legoria, Molinier desenrotlla la presentació de deu vicis gramaticals —figurats en deu sagetes— amb què Barbarisme i Solecisme combaten Dicció i Oració. Ara bé, després de la presentació d'aquests deu vicis comuns a Barbarisme i a Solecisme, i sense que es faci explícit cap lligam amb cap concepte major, trobem una nova exposició sota la rúbrica *Dels xvij vicis que poden esser en sentensa*. L'única justificació del que és clarament un incís en el moviment expositiu és que «quar ayssi havem tractat en trops de locz de duptoza e de vicioza sentensa», convé oferir una llista sistemàtica de «vicis en sentencia», és a dir, que afecten el contingut, no la forma, del discurs. No hi ha, doncs, connexió lògica

1 No s'ha resolt del tot el problema de la datació i de l'ordre de composició de les diverses parts de la primera redacció, i de la seva relació tant amb la redacció versificada (*Flors del Gai Saber*, *LdA2*) com amb el *Compendi* de Joan de Castellnou. *LdA1* i *LdA2* podrien haver-se compost simultàniament. La quarta part de *LdA1* sembla haver estat composta abans (no gaire després de 1329) que les altres parts (la segona seria posterior al període 1336-38). La precedència en la composició, i potser en la intenció d'*ordinatio*, s'acorda amb l'estructura del *Compendi* de Castellnou, que posa al davant l'exposició dels vicis; el *Compendi*, però, és indatable i sembla el resultat de dues fases redaccionals: el compendi de vicis retòrics ocupa les parts I i II, mentre que la tercera part té una rúbrica introductòria segons la qual, un cop feta «la present obra», l'autor ha afegit preceptes sobre gèneres, versificació i rimes (III i IV). Per als problemes de datació de les *Leis d'amors*, vegeu Fedi 1999: 112-118.

amb els materials precedents i subsegüents, i tampoc no s'ha pogut relacionar la llista amb fonts gramaticals o retòriques llatines ni amb síntesis enciclopèdiques de retòrica i gramàtica. El catàleg és molt heterogeni: els conceptes no sempre afecten el contingut, alguns són excusables si són el resultat de l'aplicació d'una figura de retòrica, en un parell de casos es redupliquen nocions explicades en altres apartats del llibre (Jeanroy 1941: 208), i, tot i que en l'exemplificació d'alguns vicis s'hi evoca la tradició trobadoresca, almenys en un cas el concepte deriva de la retòrica llatina antiga i medieval (Marshall 1969: 43). La llista comprèn *contradictios*, *separatios*, *vana digressios*, *estilhs mudats*, *iteratios*, *foravertatz*, *error*, *desonestatz*, *maldigz especials*, *jactansa*, *sobrelaus*, *verbozitat*z (cf. *macrologia*), *ambiguitatz*, *breveza*, *generalitat*z, *transpositios* (cf. *cacosyntheton*) i *vulgars* (ed. Gatién-Arnoult 1841-43: III, 112-140).

Dels noms, les definicions i els exemples es desprèn fàcilment que Molinier es mou a mig camí entre els defectes expressius, les desviacions doctrinals i els pecats de la llengua, i això implica l'entrada de la moral en els preceptes retòrics del tractat, d'acord amb les inclinacions morals del cercle tolosà (Marshall 1969: 43). En aquest sentit, és tan important que Molinier hagi tingut «the troubadours in mind when condemning *maldig especial* and *sobrelaus*» (Marshall 1969: 43) com el fet que aquesta condemna es fonamenta sempre en criteris morals i teològics. *Error*, que consisteix a fer afirmacions contràries a la veritat de la fe catòlica, n'és la manifestació màxima, però hi ha altres termes o els continguts que els descriuen que remetent de manera inequívoca als anomenats «pecats de la llengua»: ho són la *jactansa* (*iactantia*) o la *verbozitat* (*verbositas*), i els voregen l'excés en la lloança o l'atac personal: és fàcil associar el *sobrelaus* amb l'*adulatio*, i el *maldig especial*, amb la *detractio*.²

De les dues redaccions successives de *Las leis d'amors*, només la versificada (*LdA2*) manté l'exposició enciclopèdica i, per tant, conté la mateixa llista de vicis ocupant el mateix lloc (ed. Anglade 1926: 57-61, v. 4898-5259). En

2 Per als pecats de la llengua, vegeu Casagrande & Vecchio (1991); per als pecats esmentats, p. 265-273 (*iactantia*), 291-301 (*multiloquium*, que comprèn la *verbositas*), 253-263 (*adulatio*), 239-252 (*detractio*).

canvi, el manuscrit de la tercera redacció, en prosa (*LdA3*), omet tot el llibre quart (tot i que potser hi estava previst), però ha desplaçat una simple enumeració, sense definicions, dels vicis en sentència i fora de sentència al començament del llibre segon, entre els diversos criteris tècnics i morals que convé tenir en compte a l'hora de jutjar el mèrit de les composicions. Ara, però, l'enumeració dels disset vicis en sentència presenta la singularitat que hi són ordenats en parelles per ordre decreixent de gravetat, des de *error* («lo major vicis de totz», l'únic desaparellat) fins a *jactansa* i *sobrelaus*, els més lleus, que «son quays engal» (ed. Anglade 1919-21: II, 22-23).

Aquesta tercera redacció no degué tenir cap ressò a Catalunya, on la doctrina de *LdA1* és represa al *Compendi* de Joan de Castellnou i al *Torsimany* de Lluís d'Averçó, en ambdós casos en contextos diferents de l'original. La rúbrica del tractat de Castellnou el descriu com a *Compendis de la conexença dels vicis que·s podon esdevenir en los dictats del Gay Saber, axi fora sentença com en sentença*, i, segons un dels tres manuscrits que el conserven, fou dedicat al noble Dalmau de Rocabertí, fill del vescomte Dalmau VII. Castellnou prescindeix de l'exposició enciclopèdica: aborda directament la descripció dels «vicis fora sentença» i, a partir del paràgraf 32, comença una segona part amb els disset «vicis en sentença», de *contradictios* a *vulgars*, seguint l'ordre, les definicions i els exemples de *LdA1* (§§32. -51, ed. Casas Homs 1969: 115-135).³ Averçó també ha desplaçat els vicis en i fora de sentència de la seva posició dins l'exposició gramatical i retòrica de vicis, figures, colors i trops, que ocupa la tercera part de l'obra, i els tracta com a apartats cinquè (en sentència) i sisè (fora de sentència) de la segona part, després dels gèneres i la versificació, i abans dels accidents gramaticals (Casas Homs 1956: I, 114-175). Sembla que tots dos autors reconeixen implícitament la poca congruència dels vicis en sentència entre les figures de retòrica, i el fet que tenen un caràcter previ: són vicis que cal

3 Malgrat el títol, el *Compendi* no es limita als vicis i es completa amb dues parts més que contenen «la difinició e·ls mandamens de trobar», justificades com a satisfacció d'una demanda extraordinària d'uns «senyors», o del mateix Dalmau de Rocabertí, segons els manuscrits. Per als testimonis manuscrits, vegeu Maninchedda 2003.

esquivar com a condició necessària per a produir un *dictat* congruent i moralment inapel·lable des del punt de vista dels continguts.

Les dues primeres redaccions de les *Leis*, Castellnou i Averçó coincideixen del tot en la definició i la justificació del vici de *sobrelaus*. Heus aquí Molinier, segons *LdA1*:

Sobrelaus es cant hom lauzra trop outra persona, et aytal lauzor reputam a vici. Enpero aquest vici no pot esser en las lauzors de Dieu ni de la sua Verge mayre, quar negus homs no pot cocirar ni pessar ni dir tantas lauzors de Dieu ni de la sua mayre que no sian fort petitas cant a lor, e que de mays hom no sia tengutz. Perque aquest vici ha loc majormen en los homes et en les femnas daquest mon segon quom pot haver per aquestz versetz (ed. Gatién-Arnoult 1841-43: III, 126, amb la puntuació regularitzada).

L'exemplificació subsegüent (III, 126-130) mostra que el vici, de fet, és la comparació de superioritat: dir que algú és més bell que Absalon, més fort que Samsó, més savi que Salomó, més intel·ligent que Plató o que Aristòtil, més apte que Sòcrates o que clergue que nasqués de mare, o dotat de més béns que cap sant del paradís. L'exemple no viciós consisteix en la simple enumeració de les virtuts que algú posseeix; no és viciós, doncs, dir que algú és «asaut» i cortès, o poderós i ric, o preuat i temprat per noblesa, o franc, liberal, pros i valent, etc. Molinier es reserva el que en podríem dir l'«excepció cortesa»: dir «Dona, vos etz la belazors» o «la pus gracioza» o «la pus gent complida que fos» o «que sia» no és viciós, «quar es acostumat majormen» i s'entén que la mare de Déu i les santes en queden exceptuades —i igualment Déu i els sants si es lloa un home.

A part aquesta excepció, el *sobrelaus* té una excusació tècnica, perquè s'expressa amb els procediments de la figura retòrica de la hipèrbole o *superlatio*: «Sobrelauzors suffertam motas vetz per una figura apelada Yperbole e per una color de Rhetorica apelada Superlatios, la quals s'acorda am la dicha figura.» En la definició d'aquests dos conceptes —que en realitat representen

una sola figura, en la forma grega i la llatina—, hi és essencial la noció de «creyshemens» i «mermamens»:

Yperbole es dictios o oratios sobre montans vertat et ayssso per cauza de creysssher o de mermar de lauzar o de vituperar. [...] Et aquesta sufertam quar es acostumada, sal e retengut so ques estat dig dessus can tractem de Sobrelaus. [...] Rethorica donec ad Yperbole una flor duna color apelada Superlatios. Et fays se Superlatios per aquela meteysssha maniera que Yperbole, quar algunas vetz se fay am comparatio, et algunas vetz ses comparatio. Si am comparatio, adonx se fay aytals comparatios am creyshemens oz ab mermamen, segon que appar en los ysshemples seguens. [...] Et en ayssi de lors semblans locutios, las quals sostenem en la maniera dessus dicha can tractem de Sobrelaus (Gatien-Arnoult 1841-43: III, 245-246, amb la puntuació regularitzada).

Molinier depèn de la *Rhetorica ad Herennium*, 4.33.44: «Superlatio est oratio superans veritatem alicuius augendi minuendive causa; haec sumitur separatim aut cum comparatione». (Lausberg 1966-69: II, 81, § 579).⁴ Però és clau el lligam que l'autor estableix entre la figura i les funcions de la retòrica epidíctica (lloança i blasme), tan arrelades en la concepció ètica de la literatura a l'escola medieval i de manera particular en la teoria literària subjacent als textos occitans i catalans sobre la gaia ciència (Pujol 1994, 1996), i, en conseqüència, la difuminació de la frontera entre la figura retòrica i el vici de *sobrelaus*. Perquè, com en la hipèrbole, el *sobrelaus* ve condicionat pels conceptes d'augment i disminució; per això Molinier aclareix que no és llegut lloar un home o una dona com un sant de Paradís amb paraules que signifiquin igualtat o majoritat (e. g. predica més bé que sant Pau, és tan bon clergue com sant Agustí, etc.); la comparació només és acceptable si hi ha disminució o «mermamens» (e. g. aquest s'assembla a sant Pau per predicació).

4 La retòrica clàssica considera la hipèrbole tant un trop com una figura de pensament (veg. Lausberg 1966-69: II, 80-82, § 579 [trop], i 283 i 300-301, §§ 893 i 909-910 [figura]). Isidor, *Etymologiae* I, 37, 21, la classifica entre els trops, i no l'esmenta en tractar les figures retòriques.

Castellnou reproduïx exactament el model, amb la diferència que, després de la definició i els exemples, afegeix la definició d'Hiperboles i Superlacios treta de *Las leis d'amors* per evitar al lector la remissió a un altre lloc (Casas Homs 1969: 124-126, §44). Averçó, també fidel al model, aporta com a novetat un desenrotllament normatiu, pràctic, del problema: no s'han de fer servir els adverbis *pus*, *mes* i *mils*, unes «diccions» que

inporten en elhas matexas superlativa perfecció. E com negun hom no haja en si matex perfecció superlativa, ans sia tal que per molts bens que elh haja, si es pot trobar altre hom qui aquelhs bens haurá axí perfetament com elh, en per amor d'açó no deu hom dir de aquell hom: «n'aytal es lo pus, o lo mes, o lo mils faent» [...] e veu·s com se sobre loa altra persona ab aquestas diccions *pus*, *mes* e *mils*. E axí matex se fa aquest vici ab otras diccions, part aquestas, las quals ací no·m cal especificar, com no cal sinó gordar que la sentència no sia tan sobre laudable que pas limitada leor humanal. Com aquell trobador farà aquest vici qui humanal limitació no guarde en las leors que dará o dirá de altra persona en sos dictatz (Casas Homs 1956: I, 125-126).

L'excepció, en aquest cas, és la divinitat:

Peró be us dich que loan Nostre Senyor Deu e la sua beneyta Mare nostra dona Santa Maria, per quina manera de leor que us vulhatz, no quetz en aquest vici de sobrelaus, per tal com per molts de leors que dir ne vulhatz, encara en elhs e en cascú d'elhs ha tanta de excelhencia e de perfecció, que no·s pot dir tot ço de be qui en elhs es (Casas Homs 1956: I, 126).

Predicant davant el rei Ferran i l'infant Alfons en un certamen de la gaia ciència celebrat a Barcelona el 1413, el teòleg Felip de Malla oferí una aplicació de la teoria ben diàfana. En el sermó principal, una *laudatio* de la poesia concebuda com a eina de lloança i de blasme, el predicador presentà als trobadors un catàleg de temes que comença per l'elogi de Déu, Jesús i la mare de Déu. De la poesia que els lloï en quedarà exclòs el vici de *sobrelaus*,

o, com diu Malla amb el terme català corresponent al pecat de l'*adulatio*, el «fals legot»:

Ací no us calrà duptar de mentir ni de fer fals legot. Ací no podets mas dir que val, no habundarets per molt que us sforçets ne farets par a tantes virtuts (Pujol 1996: 216).⁵

Les reserves d'ordre moral que suscita el panegíric hiperbòlic no són, doncs, exclusives de la preceptiva tolosana. En la seva exposició de la tòpica de l'elogi en la literatura llatina medieval, i especialment del que anomenà *Überbietung* ('sobrepujament', equivalent del llatí *superlatio*), Ernst Robert Curtius ja féu notar aquestes precaucions en els panegírics de poetes llatins medievals (Curtius 1955: I, 237).

2. 'Sobrelauzar' en els trobadors

L'existència de l'excepció cortesa a les *Leis* és un reconeixement de la importància de la tradició poètica. De fet, ni el substantiu *sobrelaus* ni el verb *sobrelauzar* no són termes de nova creació, i preexisteixen els tractats tolosans. Des del segle XII, els trobadors els usen amb una perfecta consciència dels perills de l'excés hiperbòlic.⁶ L'exemple més significatiu és també el més antic. El sirventès de Bernart Martí «D'entier vers far ieu non pes» (PC 63,6), adreçat a rebatre l'afirmació de superioritat literària de Peire d'Alvernha, aplica el substantiu i el verb a la reprensió de la lloança de si mateix, en un to pròxim al moralisme de Marcabré i en el marc de la paràfrasi del conegut lloc evangèlic

5 La llagoteria és un pecat de la llengua. Guilhem Peirault, a la *Summa virtutum ac vitiorum*, fa notar la identitat de lletres entre *laudatio* i *adulatio* per mostrar la facilitat amb què la lloança pot incórrer en l'excés viciós. Alguns autors defineixen justament l'adulació com una lloança excessiva —elogi d'un bé inventat o exagerat— o la relacionen amb el pecat de la *vana laus* (Casagrande & Vecchio 1991: 253-259).

6 Raynouard 1842, s.v. *laus*, 20 (*sobrelaus*), 21 (*sobrelauzor*) i 22 (*sobrelauzar*). Per a la formació de superlatius absoluts amb el prefix *sobre-*, vegeu Jensen 1986: 42.

«Qui autem se exaltaverit, humiliabitur: et qui se humiliaverit, exaltabitur»
(Mt 23.12). Com deia *LdA3*, *sobrelaus* i *jactansa* són gairebé el mateix:

E selh no par ges cortes
qui-s lauz a ni-s glorifa,
quar eys Dieus nos anuncia:
«Qui trop d'yssaussa, menr'es
bayssan, e selh levatz es
qui segon so s'umilia.»

So dis qu'om si conogues,
e qui aisso gardaria,
ja no-s sobrelauzaria,
que sobrelaus follesc es (v. 55-64, ed. Riquer 1975: 257).

L'aplicació a l'elogi de terceres persones apareix en sengles cançons d'Aimeric de Peguilhan («Lanqan chanton li auzeil en primier», PC 10,31, i «Anc mais de joy ni de chan», PC 10,8) i de Peire Bremon Ricas Novas («Be volgra de totz chantadors», PC 330,5), i en una *tenso* tardana de Joan de Pennas («Un guerrier per alegrar», PC 269,1). La segona composició esmentada d'Aimeric és una coneguda cançó d'exaltació de la *fin'amor*; la tornada conté un elogi de Blacatz de Provença, trobador, noble protector de trobadors i mentenidor de *pretz* i de *valor*:

Chanso, vai dir a'N Blacatz en Proensa
qu'el fai valor valer e pretz presar,
qu'om lui lauzan no pot sobrelauzar,
tant es valens e fina sa valensa (v. 55-58, ed. Shepard & Chambers
1950: 75).

L'afirmació del vers 57 ja té un valor d'excusació retòrica —l'elogi de Blacatz mai no pot ser excessiu— que el mateix Aimeric, i sobretot Peire Bremon, apliquen a la lloança de la dama. A «Lanqan chanton li auzeil en primier», Aimeric fa servir el verb per vindicar la mesura del seu elogi i, per tant, justificar-lo:

No-m meravill si men ai desirer
qu'eu la tengues en cambra o en verger.
Anc Dieus non fetz sa par ni autretan;
eu non dic trop ni no la sobrelau.
Li oil me mostran on la vei volenter
non cug estre tengutz per mensongier
en esta cort et en outra liau (v. 29-35, ed. Shepard & Chambers 1950: 86).

Peire Bremon fa el mateix, amb més elaboració, perquè l'esment de *sobrelauzors* arrossega una consideració sobre la veritat i la mentida de l'elogi: qui ha estat mentider sobrelloant la seva dama, no podrà sinó dir la veritat quan lloï la dama del trobador, perquè ella, que no té parió, converteix en veritat tota lloança:

E qui per dir sobrelauzors
de sa dona fon anc mentens,
don las vos et er ver dizens,
dona, car vostra grans valors
es tan per drech sobrautiva,
c'ab lieis no·s pot lauzors engar;
per que deu tot laus averar
vostra valors esforsiva,
c'ab sel creis l'autz pretz que·us mante.
Per qu'ieu dezir de vos merce (v. 11-12, ed. Di Luca 2008: 113).

Molt menys interessant, la poesia de Joan de Pennas —una *tenso* fingida del trobador amb la seva dama— apunta la relació del «sobrelauzar» amb un excés de benvolença (ed. Meyer 1871: 95-97, esp. v. 17-18, p. 96). Amb aquests darrers textos no som gens lluny de les excusacions dels trobadors que, lloant la seva dama, acusen els altres d'exagerar, exemplificades per Pagès (1925: 34-35) a propòsit de l'exordi de la poesia XXIII d'Ausiàs March.

3. 'Sobrelaus' i conceptes associats en la poesia del segle xv (amb March al fons)

La història de l'ús del terme presenta una particularitat fins a cert punt paradoxal. Malgrat la reiteració del concepte en les tres redaccions de les *Leis*, no l'he sabut documentar en cap poesia occitana del segle xiv relacionada més o menys directament amb el Consistori de Tolosa (Noulet & Chabaneau 1888, Jeanroy 1914 i 1940, Massó 1914). En canvi, el terme, mantenint la forma occitana original, té una presència rellevant en la poesia catalana del segle xv, amb la particularitat que s'hi qualifica amb insistència de «vici»: forma i qualificatiu garanteixen que el terme ha fet fortuna per la vigència de la preceptiva occitana i els seus termes a la Catalunya del segle xv. El millor testimoni d'aquesta vigència és un text preceptiu molt poc conegut perquè es produí a Nàpols i es conserva en llatí en un manuscrit dedicat a l'art musical. És el tractat *Luminator* o *Illuminator* de Jaume Borbó, mestre de cant a la cort d'Alfons el Magnànim (Gallo 1975: 85). El 1453 enllestí aquest tractat, que un altre clergue de la capella traduí per ordre de l'autor del català al llatí (Gallo 1975: 85). El capítol 3 conté una llista de quinze dels disset vicis en sentència (manquen *breveza* i *generalitatz*) de les *Leis*. El *sobrelaus* hi és definit així:

Superlaudare est quando tu laudas aliquam rem ita in extremo gradu
quod illa laus est vituperium, nisi laudaveris deum vel matrem eius cui
omnes laudes debes facere (Gallo 1975: 84).

La doctrina, en essència, és tolosana —ho és el contrast entre l'elogi d'«aliquam rem» i el de Déu o Maria—, però amb la novetat que l'excés en la lloança la converteix en vituperi. No sabem quina difusió tingué el tractat en català o en llatí en l'entorn de la cort alfonsina. Però ens recorda que, a mitjan segle, a la cort de Nàpols, la poesia en català encara es regia pels preceptes tolosans.⁷

7 S'estudien les definicions del text a Marfany & Pujol, en preparació. La continuïtat dels preceptes tolosans en la poesia catalana de l'edat moderna ha estat resumida per Rossich (2003), que ofereix un

En la seva edició de Pere Torroella, Francisco J. Rodríguez Risquete ha identificat les referències al *sobrelaus* que fan aquest poeta i el seu corresponçal Francesc Ferrer, i ha recollit tots els altres esments registrats en la poesia catalana del segle xv (2011: II, 224, nota a XLIXa, 15). No és casualitat que, llevat de la poesia de March, totes les referències pertanyin a cançons amoroses o textos assimilables. Malgrat el que he anomenat l'«excepció cortesa» prevista a *Las leis d'amors*, el terme i el seu caràcter retòricament viciós constituïen un recurs molt eficaç a l'hora de modular i fer passar per objectives les hipèrboles laudatòries de la dama. Això agermana tots els textos, començant per l'exemple més antic, la cançó anònima «Eres quan vei los arbres gen florir» (Rao 0.53), recollida al cançoner Vega-Aguiló (per tant, anterior a ca. 1426). Tota la cançó és convencional, però amb alguns elements de modernitat i d'originalitat. La segona cobla conté els versos que ens interessin:

De vós pux dir qu'avetz milhaners mil
de tals virtuts qu'altr-el mon no-n ha cén
del meu semblan, perquez Amors s'entén
hagatz honor dins sa cort baronil,
e no cuyt fer vici de sobrelaus
si vostres pretz spandesch e presich,
car pus n'avetz quez en mon xant no dich
per lo gran bé que dins vós s'és enclaus (v. 9-16, ed. Bohigas 1988: 162).

L'anònim recorre a la tòpica de l'elogi —la insuficiència de la lloança a la vista dels béns de la dama—, reforçada amb l'al·lusió al «vici de sobrelaus». L'excusació té sentit retòric després d'haver afirmat (v. 9-10) que la dama té mil milers de virtuts, i que cap altra dona del món no arriba a tenir-ne ni cent. Les cobles següents multipliquen l'elogi amb els seus efectes

exemple de la supervivència del vici de *sobrelaus* en la sentència bilingüe dels jutges d'un certamen immaculista barceloní de 1580: «No podem admitir fraus, / ni el vicio de sobrelaus / que pone al primero canto / sens tenir botons ni traus.» (2003: 89). També a la segona meitat del segle XVI, l'Art nova de trobar atribuïda a Francesc d'Olesa defineix la sobrelaor entre els «vicis en sentència»: «Sobrelaor és lloar algú per extrems» (Vidal i Alcover 1986: 116). Per a l'autoria i la datació del text, vegeu Rossich 1991.

sobre els contempladors a causa de la seva naturalesa quasi angèlica, derivada del Dante estilnovista que, a la mateixa època, havia deixat petja en les poesies de Melcior de Gualbes (compareu només «cuydan siats del cel venud'al mon» amb «e par que sia una cosa venuta / da cielo in terra a miracol mostrare», *Vita nova*, XXVI).

Tots els altres exemples —March a part— són de les generacions següents a March. Les peces de mossèn Verdú i de Lluís d'Avinyó es distingeixen perquè de maneres diferents elaboren una mena de teoria de la lloança que ha de justificar els elogis que tributen a les seves dames, i es relacionen amb una de Pere Torroella, d'on al seu torn en deriva una altra de Ramon Boter (Rodríguez Risquete 2007; 2011: I, 262). Al mateix temps, totes giren a l'entorn de motius característics de la poesia XXIII d'Ausiàs March, «Leixant a part l'estil dels trobadors». La poesia de mossèn Verdú «Moltes gents son en aquest mon loades» (Rao 191.1) és un llarg elogi de Serena ses Torres, monja del monestir de Vallbona.⁸ Les cinc primeres cobles es dediquen a l'afirmació que en els seus elogis no s'hi trobarà l'excés a què d'altres —i ell mateix quan era jove— es lliuren moguts per un amor que la raó no refrena. Per això

Donchs, si per mi sera per cas lohada
person'al mon, donen les gents crehença
en los meus dits, car privats d'eparença
seran, de cert, raho devant posada.
De sobrelaus veuran neta ma prosa
los legidors e, si fas troba 'lguna,
la trobaran del dit vici dejuna:
tal voluntat en mi vuy se reposa (v. 25-32, ed. M. Cabré, RIALC, 191.1).

Els dos membres de l'estrofa dupliquen la mateixa idea: primer, afirmant que els seus mots han de ser creguts perquè diuen la veritat; després, excusant

8 La personalitat de l'autor és incerta. Es podria identificar amb Vicenç Verdú, degà de la seu de Tarragona i cunyat de Lluís d'Avinyó. La destinatària del poema està documentada entre 1443 i 1474 (Torró & Rodríguez Risquete 2014: 419).

el «vici» de *sobrelaus*, al qual de fet ja havia al·ludit al v. 2 quan es referia a «grans lahors passats fora mesura». A diferència d'altres poetes, Verdú esquivava certament el vici en qüestió si ens atenim a la doctrina de les *Leis*: el seu elogi no conté hipèrboles ni superlatius i es limita a fer inventari de virtuts. La darrera cobla, que conté el nom de la dona lloada, recrea expressament un motiu característic del poema XXIII de March (v. 5-16):

Si del que dich sera 'lgu qui no cregua
—d'aquells, pero, qui l'han vista 'lgun'ora—,
pens d'uns semblants que peguesa·ls devora,
mas l'entenent no cuyt d'aço·ns destregua (v. 73-76, ed. M. Cabré,
RIALC, 191.1).

Tota la cançó de Lluís d'Avinyó «Lohar cascu segons lo seu merexer» (Rao 10.5) gira a l'entorn del *sobrelaus*.⁹ La primera cobla n'estableix el marc:

Lohar cascú segons lo seu merexer
es lo degut, posant a part tot vici;
dient lo ver james pot ser dit nici,
si be·l voler a molts lahors fa [ed. fan] crexer:
per adquirir alguna benvolença
han promptitud en fer semblant desorde;
a mi no plau seguir los en tal orde
que fos jutgat de pocha conexença (v. 1-8, ed. R. Arqués, RIALC, 10.5).

Els termes «vici» i «desorde» (i, més avall, «desmesura», v. 14, i «error», v. 25), i la qualificació de «nici», són prou explícits: tota lloança que depassi l'adequació als mèrits veritables de la dama lloada peca per excés, i aquest excés s'anomena *sobrelaus* (v. 29, *infra*). La causa de l'excés és el «voler», que impulsa a sobrellorar per obtenir la benvolença de la dama. Els que ho fan ofenen «aquellas tals qui son axi lohades», perquè presumeixen

9 Per a la identificació del poeta, vegeu Torró & Rodríguez Risquete 2014: 418-419.

que elles no coneixen el seu autèntic valor —i és clar que ho fan—. El poeta, en canvi, es distancia d'aquest capteniment i és capaç de retenir-se de l'excés malgrat el voler que l'hi empeny:

En mi puch dir no-es causa tal error,
no pel voler, que'n tal fet me contrasta,
mes dubte-m molt que prenent semblant pasta
no-s convertis en creixer ma dolor,
car es-me cert que sobrelaus m'esquiva
per son bon giny e natural sentit,
e no li plau li sia affigit:
e veus per que jo tinch tal retentiva (v. 25-32, ed. R. Arqués, RIALC, 10.5).

És a dir, no sobrelloa perquè la saviesa i la discreció de la dama en tenen prou sense additiu; i és clar, tanmateix, que les virtuts de la dama estan per damunt de la capacitat d'intel·lecció del poeta, tornant a glossar els primers versos del poema XXIII d'Ausiàs March (amb el rastre verbal d'altres llocs marquiàns: cf. XVII, 57).

Si be per mi no pot ser prou compresa
sa mes virtut e gracia complida,
discrecio james li es fallida,
en si compren molt singular bellesa (v. 37-40, ed. R. Arqués, RIALC, 10.5).

Pere Torroella al·ludeix dues vegades al *sobrelaus*, per bé que en un cas ho fa sense el terme tècnic. La tornada de la cançó VIII, posada en l'empremta de March («Callen aquells qui, ·bseguats per amor», Rao 180.5), és una lloança que condemna al silenci aquells que, encegats per l'amor, tributen a les dames llaors falses per excés:¹⁰

10 L'elogi és tan hiperbòlic que Rodríguez Risquete suggereix que els dos poemes de mossèn Verdú i Lluís d'Avinyó «fins podrien ser entesos com una rèplica de "Callen aquells"» (2011: I, 255).

Bé de mos mals, si d'estremes lahors
algú vol fer contra mos dits judici,
no us anugeu si·ls vinch mostrar ha vós,
perquè, mirant, no·m repreguen de vici (v. 33-36; Rodríguez Risquete
2011: I, 257).

La qualificació de «vici» és la clau que il·lumina «estremes lahors» i les identifica com una glossa catalana de l'occità *sobrelaus* (Rodríguez Risquete 2011: I, 262). Com en la poesia de mossèn Verdú, la sola visió de la dama farà callar tots els que estiguin temptats d'acusar el poeta d'haver sobreloiat. Rodríguez Risquete ha revelat la imitació volguda d'aquests versos en la tornada d'una cançó de Ramon Boter («Tant com lo sel la terra environa», Rao 26bis.7), que manté l'estructura i el sentit de la tornada de Torroella i, sobretot, el terme «estremes lahors» (o una variació conscient)¹¹ en rima amb «vós»:

Graci'e seny, si d'estas mas lehors
algunas gents vers mi murmuraran,
no us sia greu si·ls vinch mostrar a vos,
car vos mirant so cert no·m rependran (v. 41-44; ed. Riquer & Badia
1986: 279).

Tots quatre textos mantenen prou semblances per pensar que, d'una manera o d'una altra, responen a un mateix estímul: la consciència de les possibilitats i els límits de la lloança hiperbòlica, a la qual s'avantposa l'excusació d'haver comès una falta moral codificada a la preceptiva poètica. La poesia XXIII de March els feia de coixí.

Comparteix els mateixos context i models un passatge d'una demanda en prosa de Francesc Ferrer a Pere Torroella sobre el tema de la desconexió (XLIXa). Després de l'exordi, la menció d'«una ma senyora» suscita un llarg parèntesi laudatori:

11 Efectivament, «d'estas mas lehors» pot ser una variació conscient de «d'estremes lahors» de Torroella, però també pot deure's a un simple error de còpia (vegeu Rodríguez Risquete 2007: 348-349).

(axí de fets com de linatge nobla, del principat de Cathalunya de les més stimades, a qui natura, gràcia y enchare fortuna de sos millors béns han feta tanta part que, no solament contentas d'aver fet aquesta millor de quantas són stades, exceptada la prenyada Verge, mas lo poder de fer-ne'n un-altra tal en acabament d'aquesta lexar se delitaren, que pròpriament parlar bé d'ella sens fer-hi vertader lo sobrelaus yo tinch per impossible; e si cathòlicament se pogués sostenir, yo diria que Déu, fahent aquesta, no humana mes divina fer-la pensava) (ed. Rodríguez Risquete 2011: II, 222).

Ferrer és enginyós i paradoxal, i juga amb totes les cartes: no solament natura, gràcia i fortuna han esgotat tots els seus béns en la dama, i han perdut la capacitat de fer-ne una altra d'igual, sinó que Déu l'ha volguda fer més divina que humana (tornem a March, XXIII, 25-28 i 44); l'excepcionalitat de la mare de Déu ens porta a l'univers de les *Leis d'amors*; i, arribats al *sobrelaus*, Ferrer integra el concepte en la hipèrbole, fins al punt que parlar bé d'ella converteix en veritable el *sobrelaus* i, per tant, el desactiva.¹²

4. Ausiàs March, LXXII, 1-8

Aquest recorregut per l'ús del terme en la poesia amorosa de mitjan segle XV en mostra la vigència i l'arrelament en la retòrica de la lloança, i suposa la vigència de la preceptiva tolosana ben entrat el segle. March no n'és una excep-

12 El lai «Qui volrà veure un pobre stat» de Pere Torroella (XIX; Rao 180.25) aporta un ús excepcional, en què el terme no està al servei de l'excusació retòrica, sinó que designa la conseqüència del «sobramar». El context és la consolació de l'enamorat en el record de la dama absent; Torroella hi afirma que les virtuts de la dama que ell rememora només podran ser compreses si és creguda com a veritable la lloança aparentment exagerada («la sobrelaus») causada per l'amor extrem: «mostrant / l'imaginar tot ço ne quant / natura hi mès, / qui no pens puixa ser comprès / per negun jui, si ja no hi és / per sobramar vertader pres / la sobrelaus.» (v. 101-112; Rodríguez Risquete 2011: I, 321) Amb més concreció psicològica, Rodríguez Risquete (2011: I, 328) veu en *sobrelaus* la sobrevaloració que la *virtus aestimativa* fa de l'objecte percebut. D'altra banda, el manuscrit *P* (Cançoner de Saragossa) és l'únic a llegir «la sobrelaus»; és probable que calgui atribuir aquesta única ocurrència del mot en femení a un error de còpia.

ció. La diferència és que la seva excusació de *sobrelaus* no és en una lloança de la dama —no hi ha sobreamor, doncs— sinó en el panegíric d'un sobirà: és un primer element d'excelsitud; el segon és l'excusació consistent a distingir i separar l'objectiu humà de la lloança de l'esfera pròpia de la divinitat. Cito la primera cobla del text a partir de l'edició de Pere Bohigas (2000: 233), amb retocs de puntuació (sobretot, el tractament parentètic dels v. 3-5):

Paor no·m sent que sobreslaus me vença
loant aquell qui totes lengües loen
(guardant honor a·quell eternal Ésser
on tota res en ell és pus perfeta
qu·en si no és, obrant quant pot, Natura),
ans he pahor que mon parlar no cumpla
en publicar part de sa justa fama
tal com requer y els mèrits seus l'atracen.

La frase principal de la cobla, sense el parèntesi, es redueix a aquesta parafrasi: 'No tinc por d'incórrer en [el vici de] *sobrelaus* lloant aquell que tothom lloa, ans més aviat tinc por que les meves paraules seran insuficients per divulgar la seva fama tal com es mereix i ho exigeixen els seus mèrits'. Fins aquí el sentit és transparent, i respon a una variant del mateix *tópos* retòric amb què March obre la darrera cobla, és a dir, l'afirmació de la insuficiència del poeta per complir una lloança que faci justícia als mèrits del rei. La formulació del v. 1 és inusitada: March evoca l'escriptura de la poesia com un combat entre els seus mots i el «sobreslaus»,¹³ amb la certesa («Paor no·m sent»)¹⁴ que el vici en qüestió no el podrà vèncer —i, per tant, produirà un elogi sense excessos—. La frase tancada dins els parèntesis és un incís en

13 La forma *sobreslaus*, comuna a tots els manuscrits que transmeten la poesia, és excepcional, però acordada als hàbits de March, que construeix els substantius d'aquest tipus sempre amb *sobres-* («sobresalt», «sobresamar», «sobresamor», «sobresdesijar», «sobresdolor», «sobresgran», «sobresvolguts»). Només documento un cas de «sobregat».

14 Per a la construcció amb verb reflexiu, vegeu XVIII, 12 («paor no·m trob que yo me'n pogués ardre») i LIII, 31 («car de aquell no·m trobe gran paor»).

el moviment de la frase principal. Això no ha estat generalment apreciat. Fins i tot Robert Archer, l'únic editor que s'aproxima raonablement al sentit dels versos, ofereix una puntuació que no convida a veure-hi clar del tot.¹⁵ Malgrat les precaució retòrica dels dos primers versos, March és ben conscient que la lloança que tributa al rei és hiperbòlica de cap a cap: «d'egualtat ab ell negú pareja», «en temps dels déus, en vida, l'adoraren», «justificat home», dipositari diví de la monarquia universal, màxima expressió de la virtut de fortalesa i famós fins als confins del món. Lluny de la tòpica de la poesia amorosa, on l'excusació acaba diluïda en la banalitat, l'excusació de *sobrelaus* és perfectament consistent amb el desplegament de nombrosos motius propis de la tòpica de la lloança: lloo a qui tothom lloa, no tinc paraules ni eloqüència per a dir-ne totes les virtuts, calen poetes i oradors com els antics, només en puc dir *pauca e multis*, i la seva fama és coneguda fins a l'Índia —emblema dels confins del món conegut—. La comparació tàcita, però transparent, amb l'emperador August i amb Jesucrist permet aplicar al rei la *superlatio* que Averçó condemnava: «com de tot cert és dels hòmens pus savi» (v. 24).

Per aquesta consciència d'hiperbolisme March introdueix una precaució doctrinal: lloarà el més lloat entre els humans, salvant l'honor de Déu, que és per antonomàsia la perfecció màxima. Una paràfrasi aproximada de l'incís dels v. 3-5 diria: «guardant l'honor degut a aquell Ésser etern [*i. e.* Déu]¹⁶ en el qual tota cosa ateny més perfecció de la que pot arribar a tenir per si mateixa quan la Natura hi actua amb tota la seva capacitat» (o bé: «en el qual tota cosa ateny més perfecció de la que pot arribar a tenir la Natura, fins i tot obrant al màxim de la seva capacitat»¹⁷). En Déu hi ha la perfecció, mentre que la creació, executada per la natura, és imperfecta: «in Deo sunt perfectiones omnium rerum», «ex quo oportet quod totam perfectionem essendi in se contineat» (*Summa Theologiae*,

15 Archer 1996: 291 puntua essencialment com Bohigas, amb coma al final del v. 2 i punt i coma tancant el cinquè; Archer 2017: 530 tanca entre parèntesis els v. 4-5, però n'exclou 3. La puntuació que proposo vol fer més evident el valor de l'incís.

16 Per a «guardant honor», vegeu Pagès 1925: 85, amb remissió a LXXV, 59: «guardant honor a Venus».

17 Per a la defensa raonada d'una lectura diferent, que considera que els v. 3-5 (i, doncs, el qualificatiu «eternal ésser») es refereixen també al rei Alfons, vegeu Di Girolamo 2004: 468-469.

I, q. 4, art. 2). Tot el creat, necessàriament imperfecte, es deu a la natura com a ministra executora dels dissenys divins.¹⁸ El binomi Déu-Natura és present en altres llocs de March (per exemple, a VII, 9-10)¹⁹ i, en context amorós, en poetes com Jordi de Sant Jordi (VI, 5-7)²⁰ o Lleonard de Sos («Esforç me fall volent lloar a vós», Rao 175.9).²¹ El motiu, tractat amb una certa pedanteria científica, és central en l'elogi del Magnànim de Dionís Guiot, escrit segurament en la mateixa ocasió que el de March, que presenta la «naturans Natura» en l'acte d'infondre virtuts corporals al rei («Reys magniffichs, trop me par causa folla», Rao 81.1, ed. Riquer 1962). Cap altre poeta no introdueix, en l'excusació retòrica del vici de *sobrelaus*, una justificació teològica tan consistent. Estratègicament, la precisió de March és necessària: un cop (I) ha establert la superioritat de Déu, i el respecte que en deriva, i (II) ha implicat que el rei, humà, està sotmès a les limitacions de la natura, pot llançar-se a la hipèrbole laudatòria sense més límits que els que imposa la condició humana de l'ésser lloar, que, si té característiques divines, és perquè ha estat singularment escollit per Déu («E Déus [...] ha dat voler al justificat home / qu'en breu espay haja la monarchia», v. 17-22).

El problema de la distinció entre l'humà i el diví en la retòrica laudatòria podia ser sentit especialment en ambients més tocats de teologia. En la seva prosa ampul·losa i rica en referències literàries, Felip de Malla fa servir sovint amb valor metafòric la terminologia gramatical, inclosa la sistematitzada en les preceptives d'arrel tolosana. De fet, és l'únic autor que conec que fa servir el terme *sobrelaus* fora de la poesia cortesana. Un seu sermó sobre la immaculada concepció de Maria, predicat a Santa Maria del Mar de Barcelona en una data incerta a començament del segle xv, obre el *prothema* amb un elogi dilatat de

18 Vegeu una síntesi de la doctrina antiga sobre la Natura a Lida 1977: 206-215.

19 «Amor no pot haver desordenat / ço que Déus fa, Natura migançant» (ed. Bohigas 2000: 89).

20 «Ben aya Dieu, qui mandech a Natura / que-us formas tal que vos degues servir, / e dar lausor, duptar e cartenir» (ed. Riquer & Badia 1984: 138), i vegeu els referents trobadorescos que aporta Fratta 2005: 92.

21 «Bé-s demostrat perfet lo Creador / hobrant per si tan bella creatura; / per quant s'és vist, tots li-n donen lahor. / Talment valeu vos, dona 'leonor, / que 'b son poder no-n pot mes fer Natura» (v. 14-18, ed. Baselga 1896, revisada a Rialc, 175.9). Per al motiu de Déu o la Natura com a creadors de la dama, vegeu el treball clàssic de Lida 1977.

la mare de Déu que culmina amb l'exclamació hiperbòlica «Verge e mare de dignitat infinida!», la qual suscita immediatament una mena de *quaestio* escolàstica: una veu adverteix el predicador que pot estar incorrent en el vici de *sobrelaus*; ell hi respon i es justifica:

Vide quid dicis: nichil infinitum nisi solus Deus. Guarda't de sobrelaus; la dignitat et regalia de la deïtat no la transports en la creatura, car açò seria idolatrar, e és scrit: «Gloriam meam alteri non dabo» [Is 42,8]. Respondeo: Verum est essencialiter et intrinsece, sed extrinseca demonstracio tria creata sunt infinite dignitatis, scilicet virgo mater, quia mater Dei; beatitudo creata, quia coniungens Deo formaliter, et humanitas Christi, quia unita verbo ypostatice (hec Thomas, parte prima, questio 26, articulo finali [art.4]) (Montserrat, Biblioteca del Monestir, ms. 1112, f. 116r).

Atribuir a la criatura atributs de la divinitat és idolatria (cf. Rom 1,25: «et coluerunt, et et servierunt creaturae potius quam Creatori, qui est benedictus in saecula»). Per això ha de justificar teològicament amb l'autoritat de la *Summa* de sant Tomàs —és l'«extrinseca demostracio»— que predicar la dignitat infinita de Maria, una criatura, és acordat al dogma. Quan Malla predicà per a trobadors el 1413, distingí ben clarament les dues esferes divina i humana. Ja hem vist que, si es lloen Déu, Jesús i Maria, en queda exclosa la llagoteria (entre d'altres raons, perquè, com subratlla Malla també en aquesta ocasió, la Verge té en si «dignitat infinida» per especial consideració de Déu). En canvi, si els trobadors volen lloar «les valors de nostre illustrissimo e christianissimo rey don Ferrando» o «lo illustre primogènit» Alfons, els exhorta a imposar-se límits i a traçar bé la distinció entre Déu i el creat:

E, finalment, tota virtut o corporal o altre que loarets en algun reduits en Deu com actor: «Omnia in gloriam Dei facite». E honor qui's pertany a Deu no la donets a creatura, quia ipse dicit: «Gloriam meam alteri non dabo» (Isaye 42°) (Pujol 1996: 222).

És el que fa March: reservar a Déu l'honor degut a la seva perfecció i,

salvat aquest escull, construir minuciosament una lloança extremada que, a la tòpica retòrica del panegíric, afegeix la singularitat i la solemnitat de la versificació en estramps.

Bibliografia

- ANGLADE, J. (ed.) (1919-21) *Las leys d'amors. Manuscrit de l'Académie des Jeux Floraux*, Tolosa / París, Privat / Picard, 4 vol.
- (1926) *Las Flors del Gay Saber*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- ARCHER, R. (ed.) (1996) Ausiàs March, *Obra completa*, Barcelona, Barcanova, 2 vol.
- (2017) Ausiàs March, *Dictats. Obra completa*, trad. cast. de M. Coderch i J. M. Micó, Madrid, Cátedra.
- BOHIGAS, P. (ed.) (1952-59) Ausiàs March, *Poesies*, Barcelona, Barcino, 5 vol.
- (ed.) (1988) *Lírica trobadoresca del segle xv. Joan Basset i altres poetes inèdits del Cançoner Vega-Aguiló*, València / Barcelona, Institut de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (ed.) (2000) Ausiàs March, *Poesies* (edició revisada per A.-J. Soberanas i N. Espinàs), Barcelona, Barcino.
- CABRÉ, L. (2016) «Ausiàs March e Alfonso il Magnanimo», dins F. Delle Donne i J. Torró Torrent (ed.), *L'immagine di Alfonso il Magnanimo / La imatge d'Alfons el Magnànim* Florència, Sismel / Edizioni del Galluzzo), p. 177-193.
- CASAGRANDE, C.; VECCHIO, S. (1991) *Les péchés de la langue. Discipline et éthique de la parole dans la culture médiévale*, (París, Cerf. [I peccati della lingua. Disciplina ed etica della parola nella cultura medievale, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana, 1987].)
- CASAS HOMS, J. M. (ed.) (1956) «*Torcimany*» de Luis de Averçó. *Tratado retórico gramatical y diccionario de rimas. Siglos XIV-XV*, Barcelona, CSIC, 2 vol.
- (ed.) (1969) Joan de Castellnou, *Obres en prosa. I - Compendi de la coneixença dels vicis en els dictats del Gai Saber. II - Glosari al Doctrinal de Ramon de Cornet*, Barcelona, Fundació Vives Casajuana.
- CURTIUS, E. R. (1955) *Literatura europea y edad media latina*, Mèxic, Fondo de Cultura Económica, 2 vol. [*Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, Berna, Francke, 1948.]
- DI GIROLAMO, C. (ed.) (2004) Ausiàs March, *Páginas del Cancionero*, trad. J. M. Micó, Madrid, Pre-textos.
- DI LUCA, P. (ed.) (2008) *Il trovatore Peire Bremon Ricas Novas*, Mòdena, Mucchi.
- FÀBREGA I ESCATLLAR, V. (1995) «Ausiàs March i les expectatives apocalíptiques de la Catalunya medieval: un comentari al cant 72», *Els Marges*, 54, p. 98-104.

- FEDI, B. (1999) «Per un'edizione critica della prima redazione in prosa delle *Leys d'Amors*», *Studi medievali*, 40, p. 43-117.
- FRATTA, A. (ed.) (2005) *Jordi de Sant Jordi, Poesies*, Barcelona, Barcino.
- GALLO, F. A. (1975) «Musica, poetica e retorica nel Quattrocento: l'*Illuminator* di Giacomo Borbo», *Rivista italiana di musicologia*, 10, p. 72-85.
- GATIEN-ARNOULT, M. (ed.) (1841-43) *Las Flors del Gay Saber estier dichas Las Leys d'Amors*, Tolosa / París, J. R. Paya, 3 vol.
- JEANROY, A. (ed.) (1914) *Les joies du gai savoir. Recueil de poésies couronnées par le Consistoire de la gaie science (1324-1484)*, Tolosa, Privat.
- (1940) «Poésies provençales inédites du XIV siècle d'après le manuscrit de Barcelone», *Annales du Midi*, 52, p.241-249.
- (1941) «Les *Leys d'amors*», dins *Histoire littéraire de la France*, 38, París, Imprimerie Nationale, p. 139-233.
- JENSEN, F. (1986) *The Syntax of Medieval Occitan*, Tübingen, Max Niemeyer.
- LAUSBERG, H. (1966-69) *Manual de retórica literaria. Fundamentos de una ciencia de la literatura*, Madrid, Gredos, 3 vol. [*Handbuch der literarischen Rhetorik. Eine Grundlegung der Literaturwissenschaft*, Múnic, Max Hueber Verlag, 1960.]
- LIDA DE MALKIEL, M. R. (1977) «La dama como obra maestra de Dios. Esbozo de un estudio de topología histórica y estructural», dins *Estudios sobre la Literatura Española del Siglo XV*, Madrid, José Porrúa, p. 179-290.
- MANINCHEDDA, P. (ed.) (2003) *Joan de Castellnou, Compendis de la conexença dels vicis que-s podon esdevenir en los dictats del Gay Saber*, Càller, CUEC.
- MARSHALL, J. H. (1969) «Observations on the sources of the treatment of rhetoric in the *Leys d'amors*», *Modern Language Review*, 64, p. 39-52.
- MASSÓ TORRENTS, J. (1914) «Poésies en partie inédites de Johan de Castellnou et de Raimon de Cornet», *Annales du Midi*, 26, p. 449-474.
- MEYER, P. (ed.) (1871) *Les derniers troubadours de la Provence, d'après le chansonnier donné à la Bibliothèque Impériale par M. Ch. Giraud*, París, A. Franck.
- NOULET, J.-B.; CHABANEAU, C. (ed.) (1888), *Deux manuscrits provençaux du XIVe siècle, contenant des poésies de Raimon de Cornet, de Peire de Ladils et d'autres poètes de l'école toulousaine*, Montpellier / París, Société pour l'Étude des Langues Romanes / Maisonneuve et Charles Leclerc.
- PAGÈS, A. (1907) «Étude sur la chronologie des poésies d'Auzias March», *Romania*, 36, p. 203-222.
- (1912) *Ausiàs March et ses prédécesseurs. Essai sur la poésie amoureuse et philosophique en Catalogne aux XIVe et XVe siècles*, París, Champion.
- (ed.) (1912-1914) *Les obres d'Auzias March*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2 vol.
- (1925) *Commentaire des poésies d'Ausiàs March*, París, Champion.

- PUJOL, J. (1994) «“Gaya vel gaudiosa, et alio nomine inveniendi sciencia”: les idees sobre la poesia en llengua vulgar als segles XIV i XV», dins L. Badia i A. Soler (ed.), *Intel·lectuals i escriptors a la baixa edat mitjana*, Barcelona, Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 69-94.
- (1996) «“Psallite sapienter”: la gaia ciència en els sermons de Felip de Malla de 1413 (Estudi i edició)», *Cultura Neolatina*, 56, p. 177-250.
- RAYNOUARD, F. (1838-44) *Lexique roman, ou dictionnaire de la langue des troubadours*, París, Silvestre 6 vol.
- RIALC *Repertorio informatizzato dell'antica letteratura catalana*, dir. L. Badia i C. Di Girolamo <<http://www.rialc.unina.it>>
- RIQUER, M. de (1950) «Contribución al estudio de los poetas catalanes que concurren a las justas de Tolosa», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 26, p. 280-310.
- (1962) «Poesía catalana en elogio de Alfonso el Magnánimo», *Bollettino del Centro di studi filologici e linguistici siciliani*, 8, p. 97-103.
- (1964) *Història de la literatura catalana. Part antiga*, Barcelona, Ariel, 3 vol.
- (1975) *Los trovadores. Historia literaria y textos*, Barcelona, Planeta, 3 vol.
- RIQUER, M. de; BADIA, L. (ed.) (1984) *Les poesies de Jordi de Sant Jordi, cavaller valencià del segle XV*, València, Tres i Quatre.
- (1986) «Les poesies de Ramon Boter i l'herència d'Ausiàs March», dins L. Badia i J. Massot i Muntaner (ed.), *Estudis de literatura catalana en honor de Josep Romeu i Figueras*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2 vol., II, p. 253-293.
- RODRÍGUEZ RISQUETE, F. J. (2007) «El mestratge de Pere Torroella», dins S. Martí (coord.) *et alii* (ed.), *Actes del Tretzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Universitat de Girona, 8-13 de setembre de 2003)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 3 vol., III, p. 336-362.
- (ed.) (2011) *Pere Torroella, Obra completa*, Barcelona, Barcino, 2 vol.
- ROSSICH, A. (1991) «Francesc d'Olesa i la Nova art de trobar», dins A. Ferrando i A. G. Hauf (ed.), *Miscel·lània Joan Fuster. Estudis de llengua i literatura*, III, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 267-295.
- (2003) «Els certàmens literaris a Barcelona, segles XIV-XVIII», *Barcelona Quaderns d'Història*, 9, p. 83-108.
- SHEPARD, W. P.; CHAMBERS, F. M. (ed.) (1950) *The Poems of Aimeric de Peguilhan*, Evanston, Northwestern University Press.
- TORRÓ, J.; RODRÍGUEZ RISQUETE, F. J. (2014) «La poesia després d'Ausiàs March», dins L. Badia (dir.), *Història de la literatura catalana, II: Literatura medieval (II). Segles XIV i XV*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana / Barcino / Ajuntament de Barcelona), p. 398-435.
- VIDAL I ALCOVER, J. (ed.) (1986) *Francesc d'Olesa, Art nova de trobar*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

